

VÄRDERINGSMÖNSTER BAKOM ALKOHOLOPINIONEN

DAVID KARLSSON, SÖREN HOLMBERG
OCH LENNART WEIBULL

Sammanfattning

Svenska folket står i allmänhet bakom Sveriges restriktiva alkoholpolitik, men det finns stora variationer i opinionsstödet. I detta kapitel fokuserar vi särskilt på värderingar och förhållningsätt till alkoholkonsumtion och hur dessa bidrar till att förklara denna variation. En faktor är inställningen till nykterhet, som somliga förknippar med sundhet och god moral. En annan är förhållningssättet till om alkohol ingår som en naturlig del av ett gott liv. Båda faktorerna är viktiga för att förklara både dryckesvanor såväl som alkoholpolitiska åsikter.

Människors förhållningsätt till alkohol är nära förknippat med värderingar kring hur vi bör leva våra liv. För somliga är alkoholkonsumtion ett njutningsvärde och en naturlig del av det goda livet, för andra är det en syndig och omoralisk aktivitet (Meier, 1994). Sundhetsivrare kan i alkohol se ett hälsoproblem, medan andra lever i tron att alkohol – åtminstone i begränsade mängder – främjar hälsan (Andréasson & Allebeck, 2005). Nykterhet är för somliga ett livsstilsval (Backhans & Leifman, 2001); folknykterhet – ett samhälle utan alkohol – en dröm. För andra är folknykterhet ett realistiskt mål eller till och med något önskat (Room & Mäkelä, 2000). Även vad som anses vara en rimlig konsumtion och när den övergår i ett problem varierar (Holmberg & Weibull, 2007). I detta kapitel ska vi särskilt studera hur människors värderingar och förhållningssätt på dessa punkter relaterar till deras uppfattningar i alkoholpolitiska frågor.

Kapitlet är en rapportering av ett flerårigt projekt där vi analyserar alkoholopinionen i Sverige.¹ Avsikten är att bygga upp en bred förståelse över de faktorer som påverkar vad människor tycker om olika restriktioner i alkoholpolitiken. Steg för steg provar vi nya förklaringsfaktorer kopplade till människors sociala bakgrund, dryckesvanor, problemupplevelser och värderingar. I detta kapitel ligger fokus på värderingsperspektivet.

Vi vet sedan tidigare att svenska folket överlag står bakom Sveriges relativt sett restriktiva alkoholpolitik (Weibull m.f.l, 2017a). Som vi kommer att se har det inte skett några större förändringar på den punkten de senaste åren. I analyser av vad som ligger bakom detta slag av politiska värderingar är förhållandet mellan individ och samhälle centralt. Vi vet till exempel att en delförklaring till den res-

triktiva alkoholopinionen är en av många delad ideologisk grundsyn som innebär att staten – inte individen – har det största ansvaret för att komma till rätta med alkoholkonsumtionens skadeverkningar. Därtill är människor som står politiskt till vänster normalt mer positiva till en alkoholpolitik som bygger på höga skatter och statlig kontroll (Karlsson m.fl., 2016).

Men politik handlar inte bara om stat, individ och marknad. Svensk alkoholpolitik griper på ett påtagligt sätt in i människors privatliv och livsstilar. Med syftet att minska alkoholkonsumtionens skadeverkningar försöker staten på olika sätt göra alkoholen dyrare och se till att den försäljs och konsumeras under kontrollerade former, på särskilda platser, och under begränsade tider. Och för politiska instrument som griper in i hur vi väljer att leva våra liv är det också rimligt att fråga sig om inte människors värderingar om vad ett gott liv innebär kan bidra till att forma deras åsikter om dessa instrument.

Syftet med detta kapitel är att undersöka vilken betydelse människors värderingar och förhållningssätt till alkoholkonsumtion och nykterhet har för synen på olika slag av alkoholpolitiska styrinstrument. För att få en bild av hur människor värderar alkohol har vi i 2017 års nationella SOM-undersökning ställt flera nya frågor på detta tema. Men innan resultatet för dessa presenteras gör vi en kort rekapitulering av hur den svenska alkoholopinionen har förändrats över tid.

Åsikter om alkoholpolitiska styrmedel

I nästan alla länder finns det något slag av alkoholpolitiska styrinstrument i syfte att begränsa medborgarnas alkoholkonsumtion. Studier visar att skatter och restriktioner i fråga om försäljning och servering är de mest effektiva (Babor, 2010). Sverige har sedan början av förra seklet haft en alkoholpolitik som kännetecknats av en hög restriktivitet och som inkluderat sådana åtgärder.

Kärnan i den svenska alkoholpolitiken har varit Systembolagets försäljningsmonopol. Monopolets roll har tidvis varit uppe till politisk diskussion men det har aldrig på något avgörande sätt ifrågasatts. Systembolagets försäljningsmonopol kunde även efter Sveriges EU-inträde behållas genom undantag i EU-reglerna, medan bolagets ensamrätt på alkoholimport upphörde. På 2010-talet har det framförts förslag om direktförsäljning av vin och öl från svenska producenter (”gårdsförsäljning”), utan att det har resulterat i konkreta politiska förslag. Systembolaget åtnjuter ett mycket stort förtroende bland svenskarna (*Förtroendebarmetern*, 2018).

Frågan om tillgänglighet handlar även om servering på barer och restauranger. Vilka krav som ställs på ett serveringstillstånd återfinns i alkohollagen och tillämpningen av lagstiftningen ligger på kommunerna. Det kan därför förekomma betydande skillnader mellan olika kommuner. Studier av politikernas åsikter i frågan har visat på klara skillnader i synen på alkoholfrågor; på lokalplanet har det framför allt varit kristdemokratiska politiker som stått för en restriktiv tillståndsgivning (Karlsson, 2012).

När det gäller alkoholskatt har det rått politisk enighet om att upprätthålla en hög nivå – och att stegvis anpassa priset till den allmänna kostnadsnivån. I början på 2000-talet uppkom under en period ett alternativt synsätt som innebar att den svenska alkoholskatten borde sänkas för att motverka privatinförsel av alkohol under de då nya EU-reglerna (SOU 2004:86; SOU 2005:25). Förslaget kom aldrig att genomföras och försvann snart från den politiska agendan. Istället aktualiserades några år senare en höjning av alkoholskatten mot bakgrund av fallande realpriser på alkohol. Alkoholskatten har senare i flera omgångar höjts, senast 2016.

Vi har genom ett antal frågor sökt fånga upp svenskarnas inställning till olika alkoholpolitiska åtgärder. När det gäller restriktioner i tillgänglighet har vi ställt frågan om det är ett bra eller dåligt förslag att ”tillåta försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedelsbutiker”. Frågan ställdes första gången i den nationella SOM-undersökningen år 2001. En likalydande fråga har ställts även i äldre studier (Leifman, 1998). För att belysa synen på den kommunala tillståndsgivningen har en fråga ställts om det är ett bra eller ett dåligt förslag att ”införa hårdare krav för att få servera alkohol på restaurang/bar/pub”. Frågan ställdes första gången i SOM-undersökningen 2005 och årligen från 2015 (Weibull m fl, 2017b).

När det gäller alkoholskatt ställdes en fråga 2004 som mot bakgrund av den dåvarande debatten gällde om det var ett bra eller dåligt förslag att ”sänka skatten på alkohol”. Frågan har därefter ställts årligen från 2006. År 2010 tillkom en motsvarande fråga om att ”höja skatten på alkohol” (Weibull m fl, 2017b).

Frågorna om tillgänglighet och skatt tar sikte på konkreta alkoholpolitiska åtgärder. En invändning mot sådana frågor kan vara att de inte fångar upp människors generella syn på alkoholpolitikens inriktning. För att få en bild av ett slags alkoholpolitisk grundsyn får svarspersonerna 2017 även ta ställning till om det är ett bra eller dåligt förslag att satsa på ett alkoholfritt samhälle. Resultaten av de fem frågorna om alkoholpolitiska förslag i 2017 års undersökning finns redovisade i tabell 1.

I fråga om tillgänglighet visar det sig att det 2017 finns ett starkt stöd för monopolet – 56 procent anser att det är ett dåligt förslag att tillåta försäljning på andra platser. Däremot är det en minoritet som vill öka restriktionerna i alkoholtillstånden, låt vara att det väger relativt jämnt. När det gäller alkoholskatten är det klart fler som vill höja skatten (38 procent) än som vill sänka den (19 procent). Utfallet av den nya frågan om ett alkoholfritt samhälle sätter resultatet i ett nytt perspektiv. Drygt hälften av svarspersonerna anser att satsningen på ett alkoholfritt samhälle är ett dåligt förslag medan en femtedel ställer sig bakom. Resultatet kan förefalla stå i motsats till den relativt alkoholrestriktiva opinionen i övriga frågor, men det beror troligen på att förslaget om ett alkoholfritt samhälle är långt mer radikalt än övriga förslag. I det perspektivet är det mer intressant att var femte svarande faktiskt anser att förslaget är bra.

Tabell 1 Åsikter om alkoholpolitiska förslag, 2017 (procent)

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Ingen uppf.	S:a	Antal svars-personer
Tillåt försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedelsbutiker	10	18	14	20	36	2	100	1 795
Införa hårdare krav för att få servera alkohol på restaurang/bar/pub	8	19	32	21	13	7	100	1 773
Sänka skatten på alkohol	7	12	28	26	27	–	100	1 773
Höja skatten på alkohol	15	23	32	19	11	–	100	1 732
Satsa på ett alkoholfritt samhälle	9	11	28	25	27	–	100	1 783

Kommentar: I SOM-undersökningen ställdes frågan 'Vilken är din uppfattning om följande förslag?' och svaren för vart och ett av de i tabellen citerade förslagen angavs på en skala från 'mycket bra förslag' till 'mycket dåligt förslag', samt för frågorna om försäljning och servering även svarsalternativet 'ingen uppfattning'.

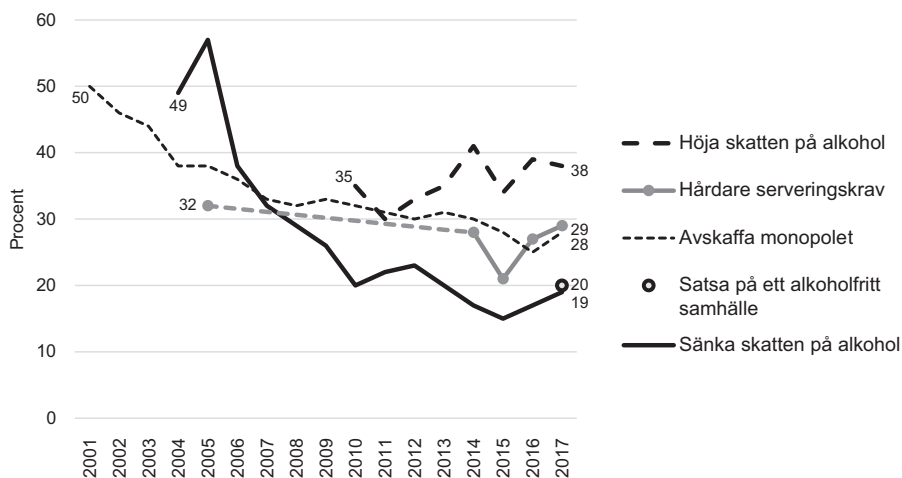
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2017.

Vi kan även följa opinionsutvecklingen över tid (figur 1). Det visar sig att det starka stöd för en liberalisering av alkoholpolitiken som fanns i början av millenniet (2001–2005) minskade senare under 00-talet för att därefter plana ut (jfr Hübner, 2012). Den största nedgången uppvisar svaren på frågan om att sänka alkoholskatten. Stödet var som störst 2005 då närmare 60 procent var för en skattesänkning. Tio år senare är andelen endast 15 procent – medan andelen som vill höja skatten nu är dubbelt så stor. Också den negativa synen på Systembolagets monopol har minskat mycket klart.

När vi studerar den långsiktiga trenden i svensk alkoholopinion är det dock missvisande att endast avgränsa den till de två decennier som vi undersökt. Tidigare studier pekar snarast på att opinionen var klart mer restriktiv i slutet av 1960-talet för att sedan bli alltmer alkoholvänlig (Holmberg m fl, 2015; Leifman, 1998). De höga värdena i början av 2000-talet reflekterar snarast en kortsiktig omsvängning.

Om det finns en tydlig tendens under de gångna decennierna är det svårare att värdera opinionsutvecklingen under de senaste fem åren. Svaret på frågorna om skattesänkning och monopol pekar på en mindre förstärkning av den alkoholliberala opinionen – dock från en mycket låg nivå – medan synen på serveringstillstånden pekar i restriktiv riktning. Möjligen indikerar de varierande mönstren att de olika frågorna inte bara avspeglar svarspersonernas syn på alkoholpolitiken utan även har att göra med olikheter i samhällssyn och politisk ideologi som resonansbotten för synen på alkoholens roll i samhället. Det senare ska vi återkomma till.

Figur 1 Befolkningens stöd för alkoholpolitiska förslag, 2001–2017 (procent mycket eller ganska bra förslag)

Kommentar: I SOM-undersökningen ställdes frågan 'Vilken är din uppfattning om följande förslag?' och svaren för vart och ett av de i figuren citerade förslagen angavs på en skala från 'mycket bra förslag' till 'mycket dåligt förslag', samt – för frågorna om försäljning och servering men inte för skattefrågorna – svarsalternativet 'ingen uppfattning'. I figuren redovisas andelen som svarade 'mycket bra förslag' eller 'ganska bra förslag'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2001–2017.

Värderingar och förhållningsätt till alkohol

Även om vi kan iakttä en ökad restriktivitet i alkoholopinionen vet vi att många vuxna svenskar dricker alkohol regelbundet och att konsumtionsfrekvensen har ökat (Holmberg m.fl., 2015). Frågan är hur vi ska förstå det. Frågan är också rimlig att ställa mot bakgrund av de negativa konsekvenser som alkoholkonsumtion kan medföra, och som alkoholpolitiken avser att motverka. Ett möjligt svar är att när alkoholens konsekvenser diskuteras i politiska sammanhang hamnar ofta dess positiva värden på undantag (O'Malley & Valverde, 2004). De flesta människor är väl medvetna om att alkoholkonsumtion kan ha både positiva och negativa konsekvenser, men uppfattar inte de negativa sidorna i sin egen situation. Alkohol är för många ett njutningsvärde (Fry, 2011), en social identitetsskapare (Lalander, 1998) och en kontaktskapare (Træen, Hovland, & Ödegård, 1998), och tar därmed plats som en naturlig och önskvärd del av ett gott liv. Resultat från 2017 års SOM-undersökning visar att 33 procent anser att alkoholkonsumtionens positiva konsekvenser överväger för dem själva personligen medan 21 procent anser att negativa konsekvenser överväger. Bilden bekräftas av andra studier. I samma studie anser 28 procent att påståendet "att dricka alkohol är en naturlig del av det

goda livet” är riktigt, 39 procent anser att det är felaktigt medan 33 procent väljer det neutrala alternativet (tabell 2). I tabell 3 framgår därtill hur människor i olika sociala grupper ställer sig i frågan.

Tabell 2 Värderingar och förhållningssätt till alkoholkonsumtion, 2017 (procent)

	Helt felaktigt påstående		Helt riktigt påstående			S:a	Antal svars-personer
	1	2	3	4	5		
Att dricka alkohol är en naturlig del av det goda livet	22	17	33	17	11	100	1 761
Att helt avstå från alkohol är ett tecken på god moral	38	17	25	11	9	100	1 758
Den som helt avstår från alkohol lever ett sundare liv	10	16	25	21	28	100	1 771
Personer som dricker sprit/vin/starköl varje dag har alkoholproblem	5	8	14	22	51	100	1 778

Kommentar: I SOM-undersökningen ställdes frågan 'Vilken är din uppfattning om följande påståenden?' Svaren för vart och ett av de i figuren citerade påståendena angavs på en skala från 1 'helt felaktigt påstående' till 5 'helt riktigt påstående'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2017.

Resultaten i tabell 3 visar att män, högutbildade, höginkomsttagare samt personer som står till höger i politiken tenderar att instämma i att alkohol är en naturlig del av det goda livet, medan kvinnor, lågutbildade, låginkomsttagare, personer som står till vänster och religiösa i högre grad tar avstånd från påståendet.

Samtidigt som många ser alkohol som en del av det goda livet är det en försvarlig del av svenska folket som dricker mycket lite eller inte alls. I 2017 års SOM-undersökning svarade en sjundedel att de inte druckit alkohol någon gång under det föregående året. Dessutom ansåg närmare hälften att nykterhetsorganisationerna gör ett viktigt arbete för ett bättre samhälle (Karlsson m.fl., 2018). I det tidigare avsnittet såg vi dessutom att ungefär en femtedel av svenskarna anser att det är ett bra förslag att ”satsa på ett alkoholfritt samhälle”. Vad är det som gör att människor förespråkar nykterhet?

Ett svar är att en del människor tar avstånd från det njutningsinriktade förhållningssättet. Istället för att låta alkoholens njutningsvärden göra den till en legitim del av det goda livet kan alkoholkonsumtion ses som något moraliskt förkastligt. Förhållningssättet där människor som dricker alkohol fördöms på religiösa eller etiska grunder har gamla anor. Dryckenskap ses här som en last och dess utövande

som karaktärssvagheter (Edwards, 2010). Idag är moraliserande argument mer sällsynta i debatten, men det finns många som ser individuell ansvarslöshet som ett problem förknippat med alkoholkonsumtion (Holmberg m fl, 2015). I 2017 års SOM-undersökning anser 20 procent att påståendet ”att helt avstå från alkohol är ett tecken på god moral” är riktigt, 55 procent anser att det är felaktigt och resterande 25 procent intar en neutral position (se tabell 2). Lågutbildade, låginkomsttagare och religiöst aktiva tycker i högre grad än andra att påståendet är riktigt (se tabell 3).

Ett annat motiv till att ställa sig positiv till nykterhet är hälsoskäl. Människors uppfattningar om alkoholens hälsoeffekter varierar förvisso (Andréasson & Allebeck, 2005) och de som tror att alkohol kan ha en positiv effekt är i allmänhet också något mer alkoholpolitiskt liberala (Karlsson m fl, 2017). Men en nykter livsstil kan för många också vara förknippad med sundhetsvärden. Livsstilsvärden som grundas på sundhet snarare än moral är en vanlig förklaring till olika konsumentbeteenden (Divine & Lepisto, 2005). I 2017 års SOM-undersökning anser 49 procent att ”den som helt avstår från alkohol lever ett sundare liv” var ett riktigt påstående, 26 procent anser att påståendet är felaktigt medan 25 procent intar en neutral position (se tabell 2). Pensionärer, låginkomsttagare, religiösa och personer som står till vänster tycker i högre grad än andra att påståendet är riktigt (tabell 3).²

I resultaten från de tre frågor om förhållningssätt till alkoholkonsumtion som har presenterats ovan framgår att de som har ett tveklöst positivt eller negativt förhållningssätt till alkohol är relativt få. En potentiell modererande faktor här kan vara att människor har olika uppfattningar om *när* alkoholkonsumtion blir problematiskt. Moderation kan vara lika gott som helnykterhet. En fråga i 2017 års SOM-undersökning som berör denna dimension är påståendet ”personer som dricker sprit/vin/starköl varje dag har alkoholproblem”, vilket 73 procent anser vara riktigt; 13 procent anser att påståendet var felaktigt medan 14 procent intar en neutral position (tabell 2). Dessa nivåer är nära nog identiska med resultaten från 2006 års SOM-undersökning, då motsvarande fråga ställdes (Holmberg & Weibull, 2007). Skillnaden mellan olika befolkningsgrupper är i denna fråga inte stora, men ungdomar och personer som står till höger tycks ha en något högre toleranströskel för när alkoholproblem uppstår (tabell 3).

Det finns därtill klara och förväntade samband mellan människors grad av alkoholkonsumtion och vilka värderingar och förhållningssätt de har, vilket framgår både i tabell 2 och figur 2. Det går inte i denna form av studie att avgöra om sambanden beror på att alkoholkonsumtionen är värderingsstyrd eller om värderingarna har färgats av den egna alkoholvanan. Resultaten visar att den värdering som har starkast samband med alkoholkonsumtion är synen att alkohol är en del av det goda livet ($\tau b = +0,36$). Och det är endast de regelbundna alkoholkonsummenterna (som dricker en gång i veckan eller oftare) som instämmer i högre grad än tar avstånd från detta påstående. Sambandet mellan alkoholkonsumtion och inställningen att nykterister lever ett sundare liv ($-0,14$) är svagare än sambandet

Tabell 3 Värderingar och förhållningsätt till alkoholkonsumtion i olika sociala kategorier, 2017 (procent som svarat 4–5 på skalan 1 -helt felaktigt påstående till 5 -helt riktigt påstående)

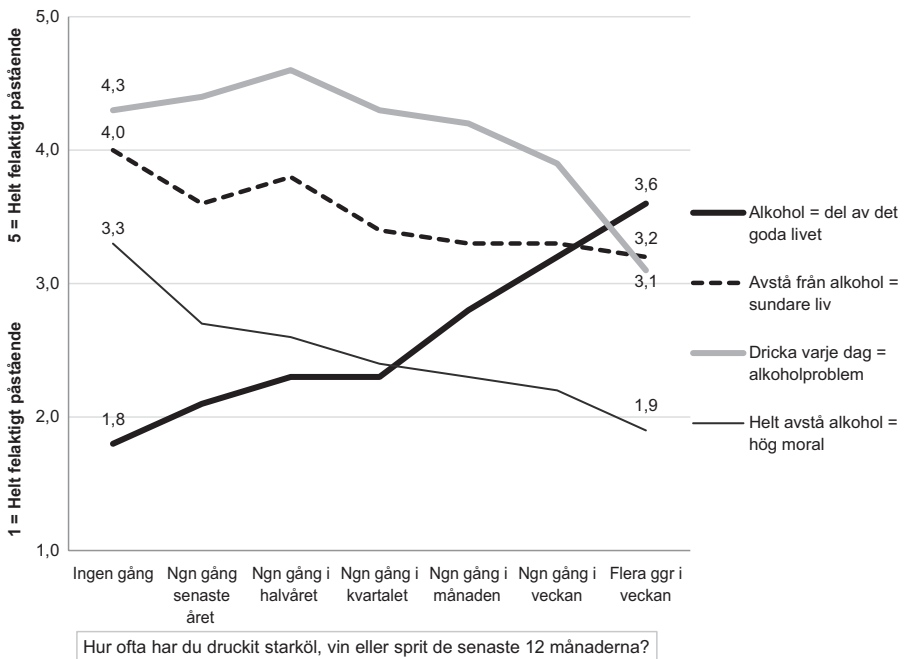
	Att dricka alkohol är en naturlig del av det goda livet	Att helt avstå från alkohol är ett tecken på god moral	Den som helt avstår från alkohol lever ett sundare liv	Person som dricker sprit/vin/starköl varje dag har alkoholproblem	Minsta antal svars-personer
Samtliga	28	49	20	72	1 755
Kön					
Kvinnor	23	50	20	74	915
Män	33	48	21	70	840
Ålder					
15–29	27	49	21	68	274
30–49	31	48	16	70	489
50–64	30	44	17	74	443
65–85	23	55	27	75	542
Utbildning					
Låg-/medelutbildad	22	52	27	76	785
Högutbildad	32	47	14	69	913
Hushållsinkomst					
Hög (701+ tkr)	37	47	12	67	507
Medel (301–700 tkr)	26	47	19	74	739
Låg (–300 tkr)	20	55	30	75	384
Etnicitet					
Uppväxt i Sverige	28	50	20	73	1 523
Uppväxt i utlandet	26	40	24	67	138
Religiositet (ber till Gud)					
Ber aldrig	31	48	17	71	1 124
Ber sällan	39	49	20	74	358
Ber ofta	15	57	34	77	249
Alkoholvanor					
Nykterist	9	69	46	79	220
Måttlig konsument	20	49	20	81	778
Aktiv konsument	42	44	13	62	733
Vänster-högerideologi					
Klart till vänster	22	54	22	78	182
Något till vänster	23	53	19	73	401
Varken eller	23	49	27	74	522
Något till höger	36	47	14	70	448
Klart till höger	40	43	16	62	164

Kommentar: I tabellen redovisas medelvärden i olika kategorier av människor på frågan 'Vilken är din uppfattning om följande påståenden?', där svaren gavs på en skala från 1 (helt felaktigt) till 5 (helt riktigt påstående). Med 'högutbildad' avses eftergymnasial utbildning. Religiositet mäts efter frågan om hur ofta personer har bett under det senaste året: aldrig, 1–12 ggr (sällan), mer frekvent (ofta). Med 'nykterist' avses att man inte druckit sprit/vin/starköl under senaste året, med 'måttlig konsument' att man druckit någon gång i månaden eller mer sällan medan 'aktiv konsument' avser att man druckit någon eller flera gånger i veckan.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2017.

med inställningen att nykterism är ett tecken på god moral (-0,21). Och det är bara i gruppen som inte dricker alls som fler instämmer än tar avstånd ifrån att nykterister är mer moraliska. Sambandet mellan konsumtion och inställningen till att den som dricker varje dag har alkoholproblem är också tydligt (-0,21), och här är det endast gruppen som dricker flera gånger i veckan som avviker kraftigt genom att klart mindre ofta än andra anse att varjedagsdrickande innebär alkoholproblem. Deras svar står rimligen för en rationalisering av den egna alkoholvanan.

Figur 2 Samband mellan värderingar och förhållningssätt till alkoholkonsumtion och alkoholkonsumtionen, 2017 (medelvärde 1–5)

Kommentar: Figuren redovisar svaren på påståendena 'Att dricka alkohol är en naturlig del av det goda livet', 'Den som helt avstår från alkohol lever ett sundare liv', 'Personer som dricker sprit/vin/starköl varje dag har alkoholproblem' och, 'Att helt avstå från alkohol är ett tecken på god moral' som medelvärde på en skala från 1 (helt felaktigt påstående) till 5 (helt korrekt påstående) efter svar på frågan om hur ofta svarspersonerna uppger sig ha druckit starköl, vin eller sprit de senaste 12 månaderna.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2017.

Vad förklarar åsikterna om de alkoholpolitiska förslagen?

Frågan om vad som ligger bakom variationer i den svenska alkoholopinionen har varit syftet med våra tidigare studier (Weibull m fl, 2017a). I de första studierna

arbetade vi främst med demografiska faktorer. Vi kunde se att kvinnor i större utsträckning än män stödde samhällets restriktioner. Vi kunde också tydligt visa att de som dricker frekvent är mer alkoholliberala. Det senare kunde även tolkas som ett uttryck för egenintresse med tanke på att de personer som dricker mest också påverkas hårdare av restriktionerna än övriga.

Samtidigt är det uppenbart att åsikter om de alkoholpolitiska förslagen även handlar om en mer generell inställning till alkoholen i samhället. En majoritet av svenska folket anser att alkoholkonsumtion har positiva eller neutrala konsekvenser för dem själva, men negativa konsekvenser för samhället. Och det är främst föreställningen om alkoholens samhällseffekter som påverkar de alkoholpolitiska bedömningarna och endast i mindre grad upplevelser av effekter på det personliga planet. Överlag gör människor mer eller mindre pessimistiska bedömningar av alkoholens samhällskonsekvenser, men dessa bedömningar är inte alltid särskilt nyanserade. Effekten på exempelvis folkhälsa, otrygghet och ansvarslöshet bedöms likartat.

Vi har även utvecklat en alkoholpolitisk ideologisk dimension som berör individens och samhällets ansvar för alkoholens konsekvenser som förklarar en del av variationen i opinionen. Därtill, människor som står politiskt till vänster är normalt mer positiva till restriktiv alkoholpolitik, men det sambandet är på inget sätt absolut. (Holmberg m fl, 2015; Karlsson m fl, 2016). Genom bivariata regressionsanalyser har vi även noterat en religionsdimension i synen på alkohol, där religiöst aktiva i större utsträckning än andra är positiva till alkoholrestriktioner. Men synen på de alkoholpolitiska förslagen handlar inte bara om ideologi utan de alkoholpolitiska åsikterna har också samband med verklighetsuppfattningar om alkoholkonsumtionens konsekvenser. Däremot tycks upplevelser av att närstående dricker för mycket inte ha någon betydelse för åsikter om alkoholpolitik (Karlsson m fl, 2017).

Många av de första analyserna i vårt projekt var begränsade till bivariata samband där den egna alkoholkonsumtionen var den faktor som hade störst förklaringskraft. I de senaste årens studier har vi stegvis byggt upp en analysmodell där vi inkluderat sociala bakgrundsfaktorer, alkoholkonsumtion, politisk ideologi och synen på alkohol som samhällsproblem som förklaringsfaktorer i regressionsmodeller där åsikterna om de alkoholpolitiska förslagen är beroende variabler. Vi fortsätter nu att tillämpa denna modell och prövar i vad mån värderingar och förhållningsätt till alkoholkonsumtionen av det slag som mätts 2017 kan stärka modellens förklaringskraft.

Resultatet presenteras i tabell 4. I tabellen visas för vart och ett av de fyra alkoholpolitiska förslagen både bivariata b-värden och b-värden i en multivariat modell.³

Låt oss först se på vikten av olika förklaringsfaktorer. Om vi som exempel väljer förslaget att avskaffa alkoholmonopolet visar det sig att det framför allt är en syn på alkoholens negativa samhällskonsekvenser och alkoholideologin som uppvisar den största oberoende förklaringskraften (med multipla b-värden på +28). Andra

Tabell 4 Förklaringar till åsikter om alkoholpolitiska förslag, 2017 (b-värden från bivariat OLS-regression och från en multivariat modell)

Beroende variabel:	Avskaffa monopol		Skärpta serveringskrav		Sänka skatten på alkohol		Satsa på alkoholfritt samhälle	
	Biv.	Multiv.	Biv.	Multiv.	Biv.	Multiv.	Biv.	Multiv.
Konstant		19***		55***		19***		55***
Ålder: -30	e.s.	e.s.	-4**	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.
Ålder: 65+	e.s.	e.s.	+2*	e.s.	e.s.	e.s.	+4**	e.s.
Kön: Kvinna	-12***	e.s.	+5***	e.s.	-4***	e.s.	+7***	e.s.
Inkomst: Låg	e.s.	e.s.	+4***	e.s.	e.s.	e.s.	+13***	+5*
Inkomst: Hög	-4*	e.s.	-4***	e.s.	+3*	e.s.	-8***	e.s.
Utbildning: Hög	e.s.	-7***	-3**	e.s.	e.s.	-7***	-4*	e.s.
Etnicitet: Utlandsfödd	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	+15***	+9*
Religiositet: Bönfrekvens	-15***	e.s.	+10***	+9**	e.s.	e.s.	+22***	+8*
Vänster-högerideologi	+30***	+10***	e.s.	e.s.	+34***	+10***	-16***	e.s.
Alkoholkonsumtion: Frekvens	+26***	+7*	-26***	-6*	+12***	+7*	-38***	-16***
Alkoholkonsumtion: Nykterist	-20***	-10***	+23***	+10***	-9***	-10***	+30***	+6*
Alkohol=goda livet	-27***	+11***	-29***	-8**	+28***	+11***	-37***	-9**
Avstå=god moral	-17***	e.s.	+22***	+6*	-14***	e.s.	+31***	+12***
Avstå=sundare liv	-15***	e.s.	+17***	e.s.	-15***	e.s.	+26***	+7**
Dricka varje dag=problem	-26***	-7*	+22***	+10***	-21***	-7*	+23***	e.s.
Alkoholkonsekvenser: Personliga	+29***	e.s.	-37***	-10*	+30***	e.s.	-56***	-13***
Alkoholkonsekvenser: Samhälleliga	+53***	+28***	-41***	e.s.	+52***	+28***	-62***	-18***
Alkoholideologi (restriktiv-liberal)	+51***	+28***	-22***	-16***	+40***	+28***	-28***	-25***
Just R ²		.35		.25		.35		.43
Antal personer		1 137		1 080		1 137		1 139

Kommentar: Bivariata b-värden (Biv.) och multivariata (Multiv.), där samtliga förklaringsfaktorer i modellen ingår. Beroende variabler är de alkoholpolitiska förslagen "Tillåt försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedelsbutiker" [Förkortat "Avskaffa monopol" i tabellen]; "Införa hårdare krav för att få servera alkohol på restaurang/bar/pub" ["Skärpta serveringskrav"]; "Sänka skatten på alkohol" samt "Satsa på ett alkoholfritt samhälle" (0 mycket dåligt förslag – 100 mycket bra förslag). Värdena i tabellen är regressionskoefficienter (b-värden), där + indikerar en positiv effekt och – en negativ effekt. Samtliga oberoende variabler är kodade 0–1. Följande variabler är dummyvariabler: ålder (kontrollgrupp: 31–64 år), kön (kontrollgrupp: man), inkomst (kontrollgrupp: medelhöginkomst), utbildning (kontrollgrupp: låg/ej eftergymnasial utbildning), etnicitet (kontrollgrupp: upp vuxen i Sverige), alkoholkonsumtion: nykterist (kontrollgrupp: nyttjare av alkohol). Följande är kontinuerliga: Religiositet (bönfrekvens per år); Ideologi (femgradig skala, vänster 0 – höger 1), Alkoholkonsekvenser (både personliga och samhälleliga: sju gradig skala, negativa konsekvenser överväger 0 – 1 positiva konsekvenser överväger); samt värderingsfrågorna: "Att dricka alkohol är en naturlig del av det goda livet" [Alkohol=goda livet]; "Att helt avstå från alkohol är ett tecken på god moral" [Avstå=god moral]; "Den som helt avstår från alkohol lever ett sundare liv" [Avstå=sundare liv]; "Personer som dricker sprit/vin/starköl varje dag har alkoholproblem" [Dricka varje dag=problem] (femgradig skala, 0=helt felaktigt påstående, till 1=helt riktigt påstående). Endast signifikanta effekter redovisas (e.s. = ej signifikant.). P-värden: ***<.001; **<.01. *<.05.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2017.

klart signifikanta faktorer är politisk ideologi och alkoholkonsumtion. Det är i linje med vad våra tidigare studier har visat, men det vi nu kan se är att även åsikten att alkohol är en naturlig del av det goda livet har en klart självständig effekt. Dessutom har synen på dagligt drickande som uttryck för alkoholproblem en viss påverkan. Däremot är värderingsfrågornas självständiga bidrag betydligt lägre än vad som kunde förmodats av de bivariata analyserna.

Om vi studerar värderingsfrågornas bidrag i de fyra olika modellerna kan det först fastslås att synen på alkoholen som ett uttryck för det goda livet ger signifikanta förklaringsbidrag när det gäller alla de fyra alkoholpolitiska förslagen: ju mer människor instämmer i denna "hedonistiska" hållning, desto mer liberal syn på alkoholpolitiken har de.

Hållningen att nykterhet har att göra med god moral och sundhet har signifikanta bivariata korrelationer med åsikter om samtliga alkoholpolitiska förslag, ju mer människor instämmer i att nykterhet är förknippat med god moral respektive sundhet, desto mer restriktiva åsikter har de. Men i de multivariata modellerna är det endast i förhållande till förslaget om ett alkoholfritt samhälle som sundhetsfrågan har en effekt. Moralfrågan har i de multivariata modellerna också effekt på åsikter om ett alkoholfritt samhälle samt på åsikter om skärpta serveringskrav.

Personer som har lägre toleranströskel för när alkoholproblem uppstår är också mer alkoholpolitiskt restriktiva – de bivariata sambanden är signifikanta för samtliga fyra förslag men effekten på åsikter om ett alkoholfritt samhälle försvinner i en multivariat modell.

De nya värderingsfrågorna har ett påtagligt samband med dryckesvanor (se figur 2) och när både dryckesvanor och värderingar ingår i samma modell försvagas de förras effekter något. Detta kan tolkas som att delar av de starka effekter av dryckesvanor vi sett i tidigare studier bör tolkas i termer av värderingar medan de effekter som kvarstår i tabell 4 kan tolkas som mer renodlade egenintresseeffekter.

Överlag ser vi i tabell 4 samma mönster för övriga förklaringsvariabler som vi sett i tidigare studier (Weibull m fl, 2017a). De bivariata sambanden mellan sociala bakgrundsvariabler (som kön, ålder, utbildning med mera) och alkoholpolitiska åsikter återfinns inte i den multivariata modellen, där sådana faktorer överlag saknar eller endast har mycket svaga direkta effekter. Det kommer sig av att sociala bakgrundsfaktorer i första hand förklarar människors alkoholkonsumtion, deras problemuppfattningar och grundläggande ideologiska ställningstaganden, och – i mindre grad – deras alkoholpolitiska värderingar. Därmed får sådana faktorer främst indirekta effekter på alkoholpolitiska åsikter.

De nya värderingsfrågorna har störst betydelse för åsikter om förslaget om att satsa på ett alkoholfritt samhälle följt av förslaget om skärpta serveringstillstånd, men något mindre betydelse för åsikter om förslagen om skatt och försäljningsmonopol. Förslaget om ett alkoholfritt samhälle är allmänt och principiellt och ligger därför närmare de oberoende variablerna om värderingar kring alkoholkonsumtion än övriga förslag. För de mer konkreta förslagen om skatt och försäljningsmonopol har

däremot alkoholpolitisk ideologi och vänster–högerposition större betydelse – sannolikt för att dessa har en tydligare koppling till synen på traditionella ideologiska frågor som skatt och marknad.

En möjlig tolkning är därtill att i frågan om serveringstillstånd är förklaringsfaktorerna mer individuella och mindre politiska. Det är också en åtgärd som innehåller många olika komponenter som möjligen gör den svår att värdera. Här har således alkoholideologi den svagaste effekten, vänster–högerposition har ingen betydelse och den personliga problemupplevelsen – inte problemupplevelsen på samhälls nivå – bidrar till att förklara åsikterna. Men värderingar om det goda livet och moral spelar in, liksom religiositet och toleranströskel för alkoholproblem. Värderingsfrågornas betydelse för alkoholopinionen varierar således mellan olika alkoholpolitiska instrument och de är kopplade till fler aspekter än renodlade restriktivitet–liberalismfrågor.

Med det sagt är det ett något förvånande resultat att inställningen till alkoholens sundhetsvärden är så – relativt sett – svagt korrelerade med både åsikter om alkoholpolitik och dryckesvanor. Livstilsvärden och sundhet framhålls ofta i debatten som väsentliga för hur människor lever sina liv idag, men det tycks inte väga så tungt i alkoholfrågan. I jämförelse har förhållningsätt kopplade till moral en något större betydelse. Men det är synen på alkohol som en del av det goda livet som är den viktigaste av våra nya frågeinstrument. Hållningen till denna fråga hänger nära samman med både dryckesvanor och åsikter om alkoholpolitiska förslag.

Värderingarna spelar roll

Detta kapitel har visat att svenska folkets stöd för Sveriges relativt sett restriktiva alkoholpolitik består – även om utvecklingen i riktning mot en mer restriktiv alkoholopinion har avstannat. Samtidigt kvarstår intrycket att folket är mycket delat i dessa frågor – cirka en femtedel vill till exempel satsa på ett alkoholfritt samhälle medan ungefär lika många vill gå i helt motsatt riktning och liberalisera politiken genom att sänka alkoholskatten.

Vårt syfte har varit att undersöka i vad mån värderingar om alkoholen som socialt fenomen har betydelse för människors syn på olika alkoholpolitiska åtgärder. Analysen har skett under kontroll för andra faktorer som alkoholvanor och politisk ideologi. Resultaten visar klart att sådana samband existerar, men att det finns intressanta skillnader mellan de fyra alkoholpolitiska åtgärder som undersökts.

I jämförelse med tidigare undersökningar kan vi konstatera att värderingsfrågorna sammantaget påtagligt stärker modellens förklaringskraft för samtliga beroende variabler som gäller restriktivitet i alkoholpolitiken (jfr Karlsson m fl, 2017). Dessa värderingsmönster är alltså en viktig ny pusselbit i vår strävan att förstå alkoholopinionen. Alkoholpolitiska åtgärder griper in i människors privata vanor och val av livsstil. När det personliga politiseras blir värderingar om det goda livet också politiskt relevanta.

Noter

- 1 Projektet ”Alkoholideologi – hur värderingar och ideologi styr alkoholopinionen” finansieras av Systembolagets råd för alkoholforskning (SRA). Som ett komplement till detta kapitel har vi konstruerat en e-publicerad tabellbilaga (Karlsson m.fl., 2018) med fullständig deskriptiv information om de frågor kring alkohol och alkoholpolitik som vi analyserar. Där finns också redovisningar av resultat av korrelationsanalyser och multipla regressionsanalyser som nämns i kapitlet.
- 2 Det är alltså betydligt fler som betraktar nykterhet i termer av sundhet än god moral. Men det finns ingen motsättning mellan de två förhållningsätten, tvärtom är det ett positivt och relativt starkt samband mellan dem ($\tau b = +0,38$). Däremot är de negativa sambanden mellan att å ena sidan värdera nykterhet i moral och sundhetstermer och å andra sidan se alkohol som en del av det goda livet relativt svaga ($\tau b = -0,17$ respektive $-0,18$) (Karlsson m fl, 2018).
- 3 Som underlag för denna analys har vi genomfört en rad regressioner med olika modeller för att kontrollera hur olika grupper av oberoende variabler bidrar till att förklara de beroende, och hur stor förklaringskraft de nya värderingsfrågorna bidrar med (Karlsson m fl, 2018).

Referenser

- Andréasson, Sven, & Peter Allebeck (2005). *Alkohol och hälsa. En kunskapsöversikt om alkoholens positiva och negativa effekter på vår hälsa*. Statens Folkhälsoinstitut.
- Babor, Thomas (2010). *Alcohol: no ordinary commodity: research and public policy*. Oxford University Press.
- Backhans, Mona, & Håkan Leifman (2001). ”Vem blir nykterist?” *Sociologisk forskning* (1/2001): 58–91.
- Divine, Richard L, & Lawrence Lepisto (2005). ”Analysis of the healthy lifestyle consumer”, *Journal of Consumer marketing*, 22(5): 275-283.
- Edwards, Griffith (2010). ”The trouble with drink: why ideas matter”, *Addiction*, 105(5): 797-804.
- Fry, Marie-Louise (2011). ”Seeking the pleasure zone: Understanding young adult’s intoxication culture”, *Australasian Marketing Journal*, 19(1): 65-70.
- Förtroendebarometern* (2018). Medicakademien.
- Holmberg, Sören, & Lennart Weibull (2007). ”Den förändrade alkoholopinionen”, i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red), *Det nya Sverige*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Lennart Weibull & David Karlsson (2015). ”Alkoholen som samhällsproblem”, i Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red), *Fragment*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

- Hübner, Lena (2012). "Swedish public opinion on alcohol and alcohol policy, 1995 and 2003", *Journal of Substance Use*, 17(3): 218-229.
- Karlsson, David (2012). "Alcohol policy and local democracy in Sweden", *Nordic Studies on Alcohol and drugs*, 29(3): 233-252.
- Karlsson, David, Sören Holmberg & Lennart Weibull (2017). "Alkoholopinionen och verkligheten", i Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson, & Maria Oskarsson (red), *Larmar och gör sig till*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Karlsson, David, Sören Holmberg & Lennart Weibull (2018). *Värde mönstren bakom alkoholopinionen – Tabellbilaga*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Karlsson, David, Lennart Weibull & Sören Holmberg (2016). "Alkoholideologi och alkoholopinion", i Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson, & Maria Solevid (red), *Ekvilibrium*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Lalander, Philip (1998). *Anden i flaskan. Alkoholens betydelser i olika ungdomsgrupper*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Leifman, Håkan (1998). "Svenska folkets inställning till försäljning av alkohol i livsmedelsbutiker", i Eckart Köhlhorn, Jill Björ, & Klara Hradilova Selin (red), *Svenska alkoholvanor i förändring: om utvecklingen fram till EU-medlemskapet* Kristianstad: Sober Förlag AB.
- Meier, Kenneth J (1994). *The Politics of Sin. Drugs, Alcohol and Public Policy*. New York: M E Sharpe.
- O'Malley, Pat, & Mariana Valverde (2004). "Pleasure, Freedom and Drugs: The Uses of Pleasure' in Liberal Governance of Drug and Alcohol Consumption", *Sociology*, 38(1): 25-42.
- Room, Robin, & Klaus Mäkelä (2000). "Typologies of the cultural position of drinking", *Journal of studies on alcohol*, 61(3): 475-483.
- SOU (2004:86). *Var går gränsen?*
- SOU (2005:25). *Gränslös utmaning – alkoholpolitik i ny tid*.
- Træen, Bente, Arild Hovland & Guro Ödegård (1998). "Can I buy you a drink?: Alcohol as symbolic communication in erotic encounters", *Nordic Studies on Alcohol and drugs*, 15(1_suppl): 68-83.
- Weibull, Lennart, Sören Holmberg & David Karlsson (2017a). *Studier i svensk alkoholopinion*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart, Sören Holmberg, David Karlsson & Sofia Arkhede (2017b). *Alkoholrelaterade frågor i de nationella SOM-undersökningarna 1986-2016*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

